

มหาวิทยาลัยกับนักศึกษา : มุมมองจากวรรณกรรม

เลิศชาย ศิริชัย *

* อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

ข อภิวิจารณ์มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน ที่ลึกรจที่สดุคงจะไม่พ้น เรื่องที่มหาวิทยาลัยผลิตคนออกมาเพื่อจะพบกับการว่างงาน ซึ่งนับวันปัญหานี้จะยิ่งรุนแรงขึ้น โดยไม่มีทีท่าว่าใครจะแก้ปัญหาคได้ จนแม้แต่ประชาชนในระดับล่างก็ล่วงรู้ เช่น อาจารย์ใหญ่โรงเรียนในชนบทแห่งหนึ่ง ซึ่งให้เห็นว่าสาเหตุจากการว่างงานของผู้จบการศึกษา ทำให้ชาวบ้านเริ่มปฏิเสธที่จะให้ลูกเรียนมากกว่าการศึกษามากับัก¹

แท้ที่จริงแล้วปัญหาข้างต้นนี้เป็นเพียงปัญหาเดียวในหลาย ๆ ปัญหาที่เป็นผลมาจากการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัย แต่ที่ปัญหานี้ได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษก็เพราะเป็นปัญหาที่เผชิญหน้า และกระทบกระเทือนต่อประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด จูเลียร์ โนเยเร เคยกล่าวไว้ว่า การศึกษาที่ถูกต้อองนั้น จะต้องสอดคล้องกับสังคมที่เราปรารถนา คือ สังคมที่ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบ มีความเสมอภาค และนับถือในศักดิ์ศรีของมนุษย์² ซึ่งก็หมายความว่าหน้าที่ของการศึกษานั้นยิ่งใหญ่มา แต่ดูเหมือนการศึกษาในบ้านเราขงล้มลุกคลุกคลานอยู่กับปัญหาการมีงานทำเท่านั้น นักศึกษาที่ดีที่สุดในสภาพการณ์เช่นนี้จึงเป็นเพียงนักศึกษาที่ดั่งหน้าดั่งตาแข่งกันเรียนเพื่อจะออกมาหางานทำ ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เมื่อเร็ว ๆ นี้ ดร.ชาวุธิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะออกมาวิจารณ์ว่า

ผมเรียกกิจกรรมของนักศึกษาในปัจจุบันว่า กิจกรรมสมัยวัยรุ่น เพราะนักศึกษาปัจจุบันมักเรียกตัวเองว่า วัยรุ่น ซึ่งต่างจากนักศึกษารุ่นเก่าที่เรียกตัวเองว่า คนรุ่นใหม่ ที่ผมเรียกว่ากิจกรรมสมัยวัยรุ่น เพราะดูจากการขึ้นมาของอัญชลี เบิร์ด แจ้ นักศึกษามักจะเทียบตัวเองกับคนเหล่านี้ และผมคิดว่านักศึกษาปัจจุบันสนใจเรียนเพื่อให้ได้เกรดดี มีงานทำ และเรียนให้จบสามปีครึ่งมากกว่า ทุกคนคิดถึงเรื่องอนาคตมากกว่าปัญหาสังคม³

ที่จริงความล้มเหลวของการศึกษาไม่ใช่เรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้น และไม่ใช่เพิ่งถูกวิพากษ์วิจารณ์ แต่สภาพการณ์เช่นนี้ได้มีมานานแล้ว กล่าวเฉพาะการวิพากษ์วิจารณ์ที่ปรากฏอย่างเด่นชัดและจริงจังก็ประมาณ ปี 2508 เป็นต้นมา ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์แทบทั้งหมดก็คือ นักศึกษาในมหาวิทยาลัย ที่ได้พบปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวเอง แต่ด้วยบรรยากาศทางการเมืองและภายในมหาวิทยาลัยยังเป็นเผด็จการ การพูดแบบตรงไปตรงมาจึงเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ง่ายนัก นักศึกษาจึงมักจะเขียนวิพากษ์วิจารณ์ออกมาในรูปของวรรณกรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องสั้น วรรณกรรมที่เขียนวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษานี้

ได้กลายเป็นรากฐานที่กระตุ้นให้นักศึกษามหาวิทยาลัยเกิดจิตสำนึกทางสังคมในเวลาต่อมา และเป็นพื้นฐานสำหรับการวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาตลอดมาเช่นกัน

ด้วยความผันแปรทางการเมืองตั้งแต่ปี 2519 เป็นต้นมา และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสมัยเทคโนโลยี ที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีผลทำให้จิตสำนึกทางสังคมของนักศึกษาเริ่มหายไป นักศึกษามหาวิทยาลัยเริ่มกลับไปใช้ชีวิตแบบเก่า ๆ อย่างที่เคยถูกวิพากษ์วิจารณ์มาแล้ว การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยก็ยังไม่ค่อยได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่ถูกวิจารณ์เช่นเดียวกัน แต่ที่น่าแปลกก็คือเสียงวิพากษ์วิจารณ์ในปัจจุบันกลับอยู่ในภาวะที่ค่อนข้างสงบ ยกเว้นปัญหาเรื่องไม่มีงานทำ ดังนั้นการกลับไปตรวจสอบความคิดที่เคยมีมาจึงเป็นสิ่งจำเป็น อย่างน้อยก็ให้เห็นถึงพัฒนาการทางจิตสำนึกของนักศึกษามหาวิทยาลัยที่เพิ่มขึ้นถึงระดับหนึ่ง ก่อนจะตกมาอยู่ในจุดปัจจุบัน

ประเด็นแรกที่เรื่องสั้นชี้ให้เห็นก็คือ การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นไม่ได้พัฒนาศักยภาพ ไม่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และเสรีภาพของผู้เรียน แต่พันธนาการผู้เรียนให้อยู่ในกรอบของบางสิ่งบางอย่าง เช่นเรื่องวิธี (พ.ศ. 2508) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าสถานศึกษาล้ายุคแห่งใหม่ที่ข่มมนุษย์ไว้นั้น เพราะสถานศึกษาได้สร้างระเบียบ

¹ มติชน 17 เมษายน 2531 หน้า 14

² จูเลียร์ โนเยเร “การศึกษาเพื่อความอยู่รอดของชาติ” ใน การศึกษาเพื่อเยาวชน ชมรมหนังสือแสงตะวัน 2522 หน้า 13-14

³ มติชน 7 เมษายน 2531 หน้า 13

ประเพณีปฏิบัติ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จนคนที่เข้าไปอยู่ในนั้นต้องสูญเสียเจตนารมณ์ของตน สำหรับนักศึกษาคนหนึ่ง ๆ นั้น “บรรยากาศแห่งความทรงภูมิแห่งความโอ้อำ แห่งความเก่าแก่หุ้มห่อเราจนกลายเป็นผงธุลี ลอยไปอย่างไม่มี ความหมาย” และเรื่องนักอุดมคติจะไปทางไหน (พ.ศ. 2511) ก็ชี้ให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยเต็มไปด้วยระเบียบปฏิบัติที่กีดกันความเป็นอิสระของมนุษย์ ดังนั้น นักศึกษาจึงมีสภาพไม่แตกต่างกับ “ทหารใหม่ที่มีคำสั่งให้ติดอยู่กับระเบียบวินัย” ในทำนองเดียวกัน เรื่อง **ฉันทและเขา** (พ.ศ. 2512) ก็ชี้ให้เห็นว่าในมหาวิทยาลัยนั้นเต็มไปด้วยระเบียบข้อบังคับ ทั้งผู้สอนและผู้เรียน ต่างก็ไม่มีความจริงใจซึ่งกันและกัน แต่ทุกคนล้วนทำตามกฎเกณฑ์ ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงไม่ใช่สถานที่ที่จะสร้างความถูกต้องหรือความมีเหตุผลขึ้นมาได้ เช่นเดียวกับเรื่องทางแยก (พ.ศ. 2515) ที่กล่าวว่า นักศึกษาที่เข้าไปเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้นล้วนถูกหลอก ลักษณะหนึ่งที่หลอกก็คือ ถูกหลอกให้อยู่ในระเบียบวินัยอันเข้มงวด

ในเรื่องฉันทกับคนคนนั้น (พ.ศ. 2511) ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นปัญหาอีกแง่มุมหนึ่ง คือ มหาวิทยาลัยมีอำนาจเรียกร้องให้คนเข้าไป โดยที่ผู้เข้าไปนั้นไม่ได้มีเจตนารมณ์อย่างแท้จริง แต่ที่เข้าไปก็เพราะคำว่า “ความสำเร็จ” โดยที่พวกเขาก็ไม่รู้ว่าความสำเร็จนั้นคืออะไร ดังที่ตัวละครในเรื่องถามนักศึกษาคณหนึ่งว่า “จะไปไหน” คำตอบก็คือ

“ข้างหน้า” แต่เมื่อถามว่าข้างหน้ามีอะไร คำตอบก็คือ “ไม่รู้” ทั้งนี้เพราะที่เขาเข้าไปเรียนนั้นมีเหตุผลเพียง “คนอื่นเข้าไปฉันทก็ไป” และเรื่องที่ไม่มีความรู้ (พ.ศ. 2512) ก็ช่วยให้รายละเอียดเพิ่มขึ้นว่ามหาวิทยาลัยไม่ได้ทำให้ผู้เรียนพัฒนาตัวเองไปสู่ความมีเสรีภาพและการสร้างสรรค์ แต่กลับทำให้ผู้เรียนไม่บรรลุวุฒิภาวะอย่างที่ควรจะเป็น มหาวิทยาลัยจึงมีสภาพเป็นเพียง “โรงเรียนโต ๆ สำหรับคนที่มีความคิด ไม่เจริญงอกงามไปตามวันเวลา” ดังนั้น กิจกรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยจึงไม่แตกต่างอะไรกับเด็ก เช่น “ตรงมุมถนนมีวงล้อตอกโยนเหรียญวงใหญ่ ถัดมาเป็นแถวซ่อมเชิษฐ์ของนักศึกษา พวกเขาสวมเสื้อสีแดงแก่อยู่ในแถวเป็นระเบียบขงดงาม เชื้อฟุ้งผู้ควบคุมแถวโดยพร้อมเพรียง” ต่อจากนี้เรื่องบนเส้นทางสายใหม่ (พ.ศ. 2513) ช่วยเน้นให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยไม่ได้ผลิตมนุษย์ที่มีคุณภาพแห่งการสร้างสรรค์ แต่กลับผลิตออกไปในลักษณะสินค้าเพื่อป้อนตลาดแรงงาน ดังที่ผู้เขียนตั้งข้อสงสัยไว้ว่า “ติกรเรียนที่สร้างขึ้นอย่างสง่างามคง ยืนตระหง่านอยู่สองข้างทาง ความคิดของใครกันที่ทุ่มเทเงินมากมายค่าของ เพียงเพื่อหลอมเข้าคอนกรีตที่สูงใหญ่ นีมันติกรเรียนแน่หรือ.....อยากจะได้เรียกมันว่าโรงงานกลุ่ยเศษเหล็ก เพื่อออกจำหน่ายเป็นสินค้า”

สำหรับบรรยากาศในชั้นเรียนนั้นมีเรื่องสั้นชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัย ไม่ได้เน้นความคิดสร้าง

สรรค์ ไม่ให้เสรีภาพแก่ผู้เรียน แต่เป็นการศึกษาแบบ “ถังขะ” คือแบบที่ผู้สอนจะมุ่งขัดเยียดเนื้อหาต่าง ๆ ลงไปในสมองของผู้เรียน ผู้เรียนก็จะมุ่งจดสิ่งที่ครูบอกเป็นสำคัญ เช่นเรื่องบันทึกแห่งความว่างเปล่า (พ.ศ. 2511) ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงการศึกษาวิชาครูในมหาวิทยาลัยว่า “โดนจึงขัดเยียดให้กันแต่ความรู้ ความคิดที่สำคัญว่าไม่ได้ให้การปลูกฝังให้ยังต่ออาชีพไม่มี การสร้างอุดมคติแก่ชีวิต ไม่มี” และเรื่องนิยายของชาวมหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2512) ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นผู้เรียนหวังเพียง “จะจดถ้อยคำเฉพาะที่ผู้บรรยายพ่นออกมาได้โดยไม่ถกเถียง เพื่อที่จะสอบ ได้คะแนนสูง ๆ และเพื่อจะได้จบออกไปหาเงินได้แพง ๆ” ส่วนผู้สอนนั้นก็ไม่มีอะไรนอกจาก “คนที่พูดเป็นบ้าเป็นหลัง.....เขาพูดอะไรกัน สิ่งที่มีอยู่ในหนังสือทั้งนั้น เขาพูดไปตามที่ถูกอ้างถูกฝึกอบรมมาให้พูดเท่านั้น ใจจริงของเขาอยู่ที่ตัวเองมากกว่าจะไปตกที่คนฟัง เขาไม่ได้แสดงความเอาใจใส่ในตัวผู้ฟังเลยด้วยซ้ำไป” ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนจึงไม่ใช่ความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล แต่ “พวกเราที่นั่งอยู่ไม่ได้เป็นบุคคล เราเป็นเพียงกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ถ้าเขาจะนึกถึงเราบ้าง เขาก็ไม่ได้นึกถึง ในฐานะที่เราเป็นคนแต่ละคน แต่เขาจะนึกถึงทีเดียวทั้งสามร้อยคน เพราะเราไม่ใช่คน เราเป็นกลุ่มคน” และเรื่อง **หลังขอบคันนา** (พ.ศ. 2512) ก็แสดงว่าการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้นผู้เรียน

ข้าพเจ้าว่าปริญาตรีนั่นไม่พอ ท่านต้องทำโท หาไม่ว่าไม่ทันเพื่อนฝูง หาไม่ว่ากลายเป็นคนลำหลัง....เมื่อจบปริญาตรีก็นำปริญาโท และถ้าจะให้ได้สิ่งซึ่งสูงสุดก็ต้องทำปริญาเอกด้วย กลับมาท่านก็จะหอมฟุ้งในสังคม” ผู้เขียนจึงสรุปในท้ายที่สุดว่าคนในสังคมนั้นแทนที่จะวัดกันที่การกระทำและผลงาน แต่กลับวัดกันที่ปริญา และเรื่องฝนแล้ง (พ.ศ. 2516) ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นไม่ได้เน้นคุณค่าทางวิชาการที่มีต่อชีวิตและสังคม แต่เรียนกันเพราะกำนิมของปริญา ซึ่งกลายเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือความคิดมนุษย์ เช่นที่ผู้เขียนเขียนไว้ว่า “คำว่าปริญยานั้นมีความหมายลึกซึ้งและไพเราะมากกว่าคุณค่าทางวิชาการ จุดหมายสุดขยดนั้นสำคัญกว่าวิถีทาง และการรับรู้ เข้าใจในการเดินทางของตนเอง ดังนั้น วิชาการที่เขาเล่าเรียนมาแทบล้มประดาตายจึงไม่มีความหมายต่อสิ่งแวดล้อม ต่อตนเอง หรือต่อผู้ใดเลยนอกจากเขาเหล่านั้นจะได้หยิบฉวยปริญาบัตรติดมือมาด้วย”

เรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนจะถูกคัดออกจากระบบไปเรื่อย ๆ โดยไม่ได้อะไรเลย ถึงแม้ว่าผู้เรียนจะเสียเงินทอง เสียเวลาไปอย่างมากมายก็ตาม เช่นเรื่องแรมกลับบ้าน (พ.ศ. 2508) ผู้เขียนกล่าวถึงชาวนาที่พยายามส่งลูกไปเรียนในกรุงเทพฯ ด้วยหวังว่าลูกจะได้เป็นข้าราชการ แล้วญาติพี่น้องจะได้พึ่งพาได้ ชาวนาดังกล่าวนำเงินที่ได้จากการทำนา รวมทั้งการขายนาผืน

สุดท้ายเพื่อส่งลูกเรียน ลูกชายก็ตั้งใจเรียนเต็มที่ และตั้งใจว่าเมื่อเรียนจบแล้วจะออกมาเป็นข้าราชการที่ดี ไม่ทุจริตคอร์รัปชั่น แต่ผลก็คือขณะนี้เขาเรียนอยู่เทอมสุดท้าย ปีที่ 8 ซึ่งเป็นปีสุดท้าย และเขาคิดว่าเขาคงจะไม่สามารถสอบผ่านวิชาที่ยังค้างอยู่ และจะต้องถูกคัดออกนอกมหาวิทยาลัยในที่สุด เพราะวิชาเหล่านี้เขาได้สอบมาหลายครั้งแล้ว

เรื่องสั้นบางส่วนของข้าพเจ้าเห็นว่าผู้สำเร็จการศึกษาตามมหาวิทยาลัยจำนวนมาก ต้องตกงาน และความรู้ที่นักศึกษาเหล่านี้ได้มาจากมหาวิทยาลัยก็ไม่มีประโยชน์อะไรต่อการดำรงชีวิต เรื่องสั้นที่แสดงแนวคิดเช่นนี้ เช่นเรื่องหลงทาง (พ.ศ. 2512) ผู้เขียนเขียนถึงหญิงสาวคนหนึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยด้วยความภูมิใจ และหวังว่าจะมีงานทำ แต่เธอก็พบว่า การศึกษาได้ผลิตบุคคลเช่นเดียวกับเธอมาเป็นจำนวนมาก เกินกว่างานต้องการ เธอและพวกที่จบการศึกษามาเช่นเดียวกันจำต้องมาแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตายอีก เพื่อแย่งกันเข้าทำงาน เธอต้องอยู่ในสภาพที่แคว้งคว้าง จะแข่งขันกับผู้อื่นก็ยากจะเอาชนะ จะไปทำอย่างอื่นการศึกษาก็ไม่ได้สอนอะไรเธอมา เธอจึงอยู่ในลักษณะที่ผู้เขียนบอกว่าหลงทาง และในเรื่องฝนแล้ง (พ.ศ. 2516) ก็กล่าวถึงชายหนุ่มที่สำเร็จการศึกษาออกมาแล้ว แต่ไม่มีงานทำ เขาจึงไม่มีแม้แต่ค่าเช่าห้องและเงินค่าข้าว โดยที่วิชาการที่เรียนมานั้นไม่สามารถจะช่วยอะไรได้ ในทำนองเดียวกัน เรื่องกลิ่นความเจ็บปวด

(พ.ศ. 2519) ผู้เขียนก็ชี้ให้เห็นว่า “การศึกษาของเราไม่รู้ว่าจะต้องการอะไรแน่ บัณฑิตเดี๋ยวนี้ไม่มีงานทำเยอะแยะไป” ดังนั้น “บางคนมีเงินน้อยก็ต่อไทเลย”

ประเด็นต่อไปที่เรื่องสั้นเสนอไว้ก็คือ การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น ไม่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์รักใคร่กลมเกลียวกัน หรือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่ส่งเสริมให้อยู่ในสภาพที่แตกร้าง และเอาตัวรอด เช่น เรื่อง ร้วสี (พ.ศ. 2508) ชี้ให้เห็นว่านักศึกษาที่เข้าไปอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้นจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของประเพณีต่าง ๆ ทำให้นักศึกษาแบ่งออกเป็นสี่เป็นพวกแต่ละพวกก็กลายเป็นคนละพวกกับคนอื่น โดยมีสีประจำ ผู้เขียนเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า “ร้วสี” เมื่อมีร้วสีแล้วกิจกรรมของนักศึกษา ก็คือการมุ่งแข่งขันกันระหว่างพวก ดังที่ว่า “เพื่อนร่วมร้วและเพื่อนต่างร้วเดินขบวนเป็นทิว ตะโกนเพลงปลุกใจดังลั่น ประหนึ่งว่าจะให้ไต่บันไปถึงพรหมโลก รุก เฮ บีม รุก รุก เข้าไป สู้สู้จนตาย....ประกาศความเกรียงไกร ความเก่งในสนาม ความไม่เป็นรองใคร” และโดยที่นักศึกษาต้องตกอยู่ในร้วเช่นนี้ สภาพที่เกิดขึ้นกับพวกเขาก็คือ “เพราะเพียงแต่ว่าเขาต่างร้วสี ย่อยกันเท่านั้น ร้วที่บังคับบังใจเขา สีที่ทำให้เขาแยกจากกัน ทั้งที่โดยพื้นฐานแล้วเขาเป็นมนุษย์เหมือนกัน ข้างเป็นการสู้รบที่เกิดจากความหลง ความโง่ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของความหึงหึงพะเนง” และเรื่องโลกกว้างใต้กระดองเต่า (พ.ศ. 2517) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น นักศึกษามุ่ง

แข่งขันกันอย่างเอาเป็นเอาตาย “การแข่งขันที่เป็นจุดเริ่มต้นของความเห็นแก่ตัว เลวนัก มันไม่เคยนึกถึงใคร มันตัดตัวเองออกสู่โลกของภูติผี โลกแห่งปีศาจ โลกแห่งการวางเฉย ที่มีความกระหายชัยชนะ” ดังนั้น สิ่งที่น่าศึกษาคิดก็คือ “เมื่อนายมีแรง ตันนายมีกำลัง ก็ต้องรีบฉวยเพื่อวิ่ง ไปยืนอยู่ข้างหน้า.... เพื่อตัวเอง เพื่อครอบครัว” ส่วนเรื่องเกี่ยวกับปัญหาของเพื่อนมนุษย์นั้นก็กลายเป็น “กิจกรรมที่สารเลว” ในจิตสำนึกของนักศึกษาเหล่านั้นไป

สำหรับเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วจะคำนึงถึงการเอาตัวรอดเป็นสำคัญ โดยไม่นำพาถึงชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์ เช่น เรื่อง ก่อง ดอนตะโก (พ.ศ. 2509) ผู้เขียนกล่าวถึงเด็กชาวชนบทที่ยากจนคนหนึ่ง แต่ว่าเป็นคนเรียนดี พ่อแม่พี่น้องโดยความช่วยเหลือของหลวงพ่อกำนัน และชาวบ้าน ได้ช่วยกันส่งให้เขาเรียนแพทย์ โดยหวังว่าเมื่อเขาเรียนจบแล้ว จะกลับมาช่วยรักษาคนจน ๆ พ่อกับแม่ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อหาเงินส่งให้เขาเรียนจนล้มป่วยลง เด็กหนุ่มดังกล่าวเรียนอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด 10 ปี แต่เมื่อเขาได้แพทย์แล้วแทนที่เขาจะเลือกไปรักษาคนจน ในชนบท เขากลับเลือกที่จะไปประกอบอาชีพในต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะที่นั่นจะทำให้เขาได้เงินมาก มิใช่ที่แฟนสาวของเขาจะเตือนว่า “แต่คนที่บ้านนอกรอคอยญาติพี่น้อง และคนที่ดอนตะโกต้องการคุณ ฉันอ่านจดหมายฉบับนี้แล้ว.....ทำให้

ฉันรู้ว่าคุณมิได้เป็นสมบัติของฉันแต่เพียงคนเดียว คุณมีหน้าที่ต่อประเทศต่อสังคม อย่างน้อยก็ดอนตะโกของคุณเอง ไม่ใช่ไปปลีกตัวไปพบความสำเร็จเพียงคนเดียว โดยเหยียบคนอื่นไว้เบื้องหลัง” จดหมายที่กล่าวถึงนี้คือจดหมายที่น้องชายของชายหนุ่มเขียนมาบอกว่า พ่อของเขาได้ตายเสียแล้ว ตายเพราะป่วยเป็นโรค เนื่องจากต้องทำงานหนักเพื่อส่งเงินให้เขาได้เรียน และไม่มีเงินจะไปหาหมอในเมือง แต่ข้อเท็จจริงนี้ก็ทำให้เขาสำนึกที่จะกลับไปปรับใช้ประชาชนในชนบท เขาจึงตอบแฟนสาวของเขาว่า “เธอพูดเหมือนเรื่องอ่านเล่น.....ฉันรู้จักชีวิตยากจนดี ฉันเกลียดกลัวมัน ฉันปรารถนาจะหนีไปให้พ้น ในเมื่อฉันมีโอกาสที่ดีกว่า” ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยได้ผลิตคนอย่างชายหนุ่มนี้ออกมา คนที่มุ่งจะเอาตัวรอดในสังคมชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์เป็นเรื่องที่ไม่ควรใส่ใจ และในเรื่องนักอุดมคติจะไปทางไหน (พ.ศ. 2511) ก็ช่วยย้ำอีกว่ามหาวิทยาลัยปลูกฝังให้นักศึกษามุ่งที่จะเอาตัวรอดโดยไม่คิดถึงเพื่อนมนุษย์ ดังนั้น จึงไม่แปลกที่ “นักศึกษาเกลียดคนจนยิ่งอาจม” ในทำนองเดียวกันเรื่องหลงทาง (พ.ศ. 2512) กล่าวถึงหญิงคนหนึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย เมื่อเธอออกมาอยู่ในโลกของความเป็นจริง เธอพบปัญหาต่าง ๆ มากมายที่มหาวิทยาลัยไม่ได้สอน ปัญหาที่วนนี้ก็คือปัญหาความทุกข์ยากของคนในสังคม เธอคิดจะสนใจปัญหาเหล่านี้เหมือนกัน แต่อำนาจของระบบการ

ศึกษาที่ปลูกฝังเธอมาโดยมีปริญญาบัตรเป็นหลักฐานนั้นบังคับให้เธอต้องหลบจากปัญหาเหล่านั้นไป เพราะเป้าหมายที่ระบบการศึกษาต้องการให้เธอไปนั้นไม่ใช่เพื่อแก้ปัญหาสังคม แต่เพื่อรับใช้ระบบที่เป็นอยู่ดังที่ผู้เขียนเขียนในเชิงสัญลักษณ์ว่า ขณะที่เธอพิจารณาปัญหาของเพื่อนมนุษย์นั้นก็ยังมีมือหนึ่งมาจับเธอดึงออกไปจากปัญหาเหล่านั้น และบอกว่าจะพาเธอไปในที่ที่ดีกว่านี้ และเรื่องที่นี้ไม่มีอะไร (พ.ศ. 2512) ผู้เขียนก็เห็นว่ามหาวิทยาลัยนั้นส่งเสริมคนเรียนเพื่อเอาตัวรอด ดังที่ว่า “เขาสอนเราให้รู้วิธีเอาตัวรอด เขาสอนแต่เพียงวิชาชีพ.....เขาไม่รับรู้และไม่แคร์ด้วยว่าอุดมคติของวิชาการเป็นอย่างไร” ผู้เขียนได้ลงไปในรายละเอียดเกี่ยวกับวิชากฎหมายที่สอนให้นักกฎหมายมุ่งที่จะเอาชนะด้วยแง่ของกฎหมายเป็นสำคัญ โดยมีผลประโยชน์เกี่ยวกับเงินทองเป็นสิ่งที่แลกเปลี่ยน ไม่คำนึงว่าความถูกต้องเป็นจริงคืออะไร หรือมนุษยธรรมอยู่ตรงไหน ดังนั้น นักศึกษาวิชากฎหมายเมื่อเรียนจบไปแล้ว “ไอ้ใครที่ไหนก็อ้างได้” นอกจากนี้เรื่องถนนสายที่ตรงไปข้างหน้า (พ.ศ. 2517) ก็กล่าวถึงผู้เรียนที่ได้รับการปลูกฝังในลักษณะที่เรียนจบแล้วจะมีงานทำดีมีหน้ามีตา หรือกระทั่งได้เป็นเจ้าของคนนายคน โดยไม่คำนึงว่า “คนส่วนใหญ่ยังยากจนข้นแค้น ไม่ได้รับการเหลียวแล” สุดท้ายเรื่องกลิ่นความเจ็บปวด (พ.ศ. 2519) ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาได้ปลูกฝังให้ผู้เรียนเรียนเพื่อเอาตัวรอดมากกว่าที่จะคิดถึงประโยชน์ของเพื่อน

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าการใช้ชีวิตของนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัยเป็นชีวิตที่ผิดแผกไปจากคนทั่วไปในสังคม และไม่ได้เป็นพื้นฐานที่ถูกต้องที่จะใช้ดำรงชีวิตต่อไปในสังคม เช่นเรื่อง **นิยายของชาวมหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2512)** ชี้ให้เห็นว่าบรรยากาศภายในมหาวิทยาลัยนั้นเต็มไปด้วยเสียงเพลงเชียร์ “เสียงหวีด

ที่จะมีส่วนร่วมสนทนากับเขา ในเมื่อเพื่อน ความเป็นจริงนั้น เขาหาได้ปฏิบัติตาม

สิ่งที่เขาพูดไม่ ผู้เขียนจึงย้าผ่านตัวละครที่ได้ยินและได้เห็นการกระทำของนักศึกษาตั้งกล่าววว่า “ข้าพเจ้าคิดถึงเรื่องต่างๆ นานา บางครั้งมันทำให้ข้าพเจ้าไม่มันใจตนเอง และทุกสิ่งทุกอย่างของสังคมปัจจุบัน” และในเรื่องเหมือนอย่างไม่เคย (พ.ศ. 2512) ก็ชี้ให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยนั้นฝึกให้ผู้เรียนรู้และเข้าใจในสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม แม้ว่าพวกเขาจะมีความตั้งใจกับสังคมสักเพียงใดก็ตาม ผู้เขียนกล่าวถึงนักศึกษากลุ่มหนึ่งที่ใช้เวลาว่างในช่วงปิดภาคเรียนออกไปในชนบทเพื่อ “ช่วยปรับฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น” สิ่งที่พวกเขาทำเพื่อการนี้ก็คือการสร้างศาลาประชาคม แต่ผลของการมีศาลาประชาคมสำหรับชาวบ้านก็คือ “ไม่มีใครรู้เลยว่าศาลาประชาคมนั้นจะเอาไปทำอะไรได้ ผู้ใหญ่แก่ผู้ทุกข์ยากเลย” แต่ “จะอ้างเอามาบ้านเองก็ไม่อยากใช้ เพราะนานที่ปิ่นแกะ เป็นเครื่องประดับคุณธรรมอันเลิศเลอ จึงเรียกประชุมลูกบ้านสักที และแกก็พอใจจะใช้ลานบ้านของแกมากกว่าที่เสียเวลาเดินให้เมื่อย” ดังนั้น “ศาลาประชาคมที่เขาอุตส่าห์สร้างกันมาด้วยความหวัง และศรัทธาจึงยืนอยู่อย่างปราศจากผู้เหลียวแล” ต่อจากนั้นเรื่องทางแยก (พ.ศ. 2515) ก็กล่าวไว้ว่า การศึกษานั้นที่จริงแล้วก็เป็นการสร้างมหาวิทยาลัยนั้น “สร้างทัศนคติผิดๆ อคติสิทธิ์ชนกลุ่มหนึ่งขึ้นมา โดยใช้เงินให้กับนักศึกษามาตลอด คือสอนให้คนกลัวของประชาชน โดยที่คนพวกนี้ไม่เป็นข้าราชการ มหาวิทยาลัยมีสภาพไม่แตกต่างจากโรงเรียนราชการพลเรือน ทุกคนที่เข้ามาเล่าเรียนจึงต้องการรับราชการ ไม่ค่อยมีใครคิดไปทำงานอย่างอื่น เพราะคิดว่าการทำงานทำนานันต์

ด้อยเกินไป” และเรื่องสังเวชนียสถาน (พ.ศ. 2517) ผู้เขียนกล่าวถึงนักศึกษาที่ตื่นตัวในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 โดยที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า ถึงนักศึกษาจะตื่นตัวอย่างไร เขาก็ยังเป็นนักศึกษาที่ถูกระบบการศึกษาเก่าหล่อหลอมมา ดังนั้น ความตื่นตัวหรือความก้าวหน้าของพวกเขาส่วนใหญ่จึงเป็นความก้าวหน้าที่แสดงออกมาด้วยการพูดจาหรือทอ่งปน โดยที่ตัวเองไม่ได้ลงไปทำอะไรตามที่ตัวเองคิด เช่น “ในขณะที่เจ้าหน้าที่ค้นหาลายกำลังขูรีด กอบโกยผลประโยชน์จากขบวนการผู้ยากไร้ท่านก็ได้ทำการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ของตนเองด้วยการกดขี่ผู้ทุกข์ยากจนสาแก่ใจ อ้างเอาความทุกข์ยากของขบวนการมาตบตีสำนึกของคนทั่วไป ในขณะที่ไม่เคยให้ความช่วยเหลืออย่างแท้จริงแก่ผู้ทุกข์ยากเลย” แต่ “จะอ้างเอามาบ้านเองก็ไม่อยากใช้ เพราะนานที่ปิ่นแกะ เป็นเครื่องประดับคุณธรรมอันเลิศเลอ จึงเรียกประชุมลูกบ้านสักที และแกก็พอใจจะใช้ลานบ้านของแกมากกว่าที่เสียเวลาเดินให้เมื่อย” ดังนั้น “ศาลาประชาคมที่เขาอุตส่าห์สร้างกันมาด้วยความหวัง และศรัทธาจึงยืนอยู่อย่างปราศจากผู้เหลียวแล” ต่อจากนั้นเรื่องทางแยก (พ.ศ. 2515) ก็กล่าวไว้ว่า การศึกษานั้นที่จริงแล้วก็เป็นการสร้างมหาวิทยาลัยนั้น “สร้างทัศนคติผิดๆ อคติสิทธิ์ชนกลุ่มหนึ่งขึ้นมา โดยใช้เงินให้กับนักศึกษามาตลอด คือสอนให้คนกลัวของประชาชน โดยที่คนพวกนี้ไม่เป็นข้าราชการ มหาวิทยาลัยมีสภาพไม่แตกต่างจากโรงเรียนราชการพลเรือน ทุกคนที่เข้ามาเล่าเรียนจึงต้องการรับราชการ ไม่ค่อยมีใครคิดไปทำงานอย่างอื่น เพราะคิดว่าการทำงานทำนานันต์

ศึกษาที่มุ่งผลิตให้ผู้สำเร็จการศึกษานี้ออกไปหาความสุขโดยอาศัยโอกาสที่ตนเรียนจบการศึกษา

จากที่วิเคราะห์มาทั้งหมดพอสรุปได้ว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่ถูกต้องตามทัศนะของผู้เขียนเรื่องสั้นนั้น ประเด็นแรกจะต้องส่งเสริมเสรีภาพและความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน เพราะมีแต่ในบรรยากาศเช่นนี้เท่านั้นที่สมรรถภาพและศักยภาพของผู้เรียนจะได้รับการพัฒนา ประเด็นที่สองมหาวิทยาลัยจะต้องส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะ ให้นุชนมีความเห็นอกเห็นใจ เข้าอกเข้าใจ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประเด็นที่สาม สิ่งที่มหาวิทยาลัยปลูกฝังให้กับนักศึกษานั้น จะต้องสอดคล้องกับชีวิตจริงของประชาชน และสามารถนำไปพัฒนาสังคม โดยส่วนรวมให้ก้าวหน้าได้ ซึ่งภารกิจของการศึกษาทั้ง 3 ประเด็นนี้ ผู้เขียนเรื่องสั้นเห็นว่า หาไม่ได้ในมหาวิทยาลัยของเมืองไทย

เมื่อผู้เขียนเรื่องสั้นได้เขียนวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาในมหาวิทยาลัย ว่ามีอำนาจกระทำต่อนักศึกษาดังที่กล่าวมาแล้ว ย่อมแน่นอนว่าพวกเขาต้องเสนอทางออกบางประการ ให้ปรากฏออกมา นักศึกษาในเรื่องสั้นหลายเรื่องเห็นว่า การที่เขาจะพ้นไปจากอำนาจของระบบการศึกษาที่บีบคั้นเขาได้นั้น ก็มีแต่ต้องออกไปให้พ้นจากระบบดังกล่าว ซึ่งก็คือการตัดสินใจเลิกเรียน เมื่อเขาตัดสินใจเช่นนี้แล้วก็มักจะออกไปใช้ชีวิตในชนบทที่คิดว่าจะทำประ-

โยชนี่ให้กับประชาชนได้ เช่นเรื่อง **ชนบทเป็นชีวิตที่น่าสงสาร** คุณลองนำมา
ที่นี่ไม่มีอะไร (พ.ศ. 2512) กล่าวถึง **เปรียบเทียบกับสังคมที่เรากำลังเผชิญ**
 นักศึกษาวิชากฎหมายคนหนึ่งรู้สึกแยก **บ้างสิว่า ช่องว่างระหว่างสังคมทั้งสอง**
 ตัวกับการศึกษา เขาไม่สามารถจะทน **ห่างกันแค่นี้ ไหน แล้วเราทำไมถึงไม่**
 กับอำนาจที่บีบคั้นความรู้สึกได้อีกต่อไป **พยายามทำให้ช่องว่างเหล่านี้หมดไป**
 เขาจึงเลือกทางออกด้วยการลาออกจาก **นักศึกษาหนุ่มคนนี้มีแฟนสาวคนหนึ่ง**
 สถานศึกษา “ฉันจะลาออก ฉันทำลาย **ในตอนแรก แฟนสาวของเขาก็คัดค้าน**
 ค่านิยม และสัญลักษณ์บ้า ๆ ในใจคนอื่น **การลาออกไปใช้ชีวิตในชนบท แต่เมื่อ**
 ไม่ได้ ฉันก็จะทำลายมันให้หมดไป **ชายหนุ่มซึ่งแจ้งเหตุผล หญิงสาวกลับ**
 จากดวงใจฉัน.....ฉันจะลาออกพร้อมกับ **เปลี่ยนใจ แล้วออกไปอยู่ชนบทกับชาย**
 แสดงเหตุผลอย่างที่ยบอกกับเธอ มหา **หนุ่มด้วย ในทำนองเดียวกันเรื่อง**
 วิทยาลัยโดยความหมายของมันเป็นที่ **ถนนสายที่ตรงไปข้างหน้า** (พ.ศ. 2517)
 ที่ดีงาม น่าภาคภูมิใจ แต่ที่นั่นต่ำต้อย **ก็กล่าวถึงนักศึกษาหญิงที่เลือกทางออก**
 และไร้คุณค่า” และสิ่งที่เขาจะทำหลัง **ด้วยการลาออกจากสถานศึกษา “มัน**
 ลาออกก็คือ “ฉันจะกลับบ้าน ไปเป็น **เป็นการเพียงพอแล้วสำหรับการใช้ชีวิต**
 ขวบ้านธรรมดา ไปดูเปิดตามท้องนา **อย่างอภิสิทธิ์ชน คนรุ่นเรายังต้องการ**
 ที่บ้าน ดูปลาในสายห้วย บัวบานใน **การตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยวมากกว่า ต้อง**
 ห้วยกว้างและบึงใหญ่ ฉันคงสามารถ **การเสียสละมากกว่า โลกต้องการการ**
 ทำตนให้เกิดประโยชน์แก่คนพื้นบ้าน **เปลี่ยนแปลง ประเทศต้องการเปลี่ยน**
 ได้บ้างอยู่หรอก อย่างน้อยก็ด้วยความรู้ **แปลง” สิ่งที่เขาคิดจะทำต่อไปก็คือ**
 ที่ได้มาจากการแสวงหาและสำนักแยกแยะ **“นิคจะไปสอนหนังสือให้เด็กเข้าใจและ**
 ของฉัน” และนักศึกษาหนุ่มในเรื่อง **รู้สภาพของตัวเองว่าเขาถูกกดขี่อย่างไร**
 ทางแยก (พ.ศ. 2515) ก็เลือกทางออก **เพื่อเสริมสร้างให้เกิดจิตใจที่เร้าร้อน**
 ด้วยการลาออกจากมหาวิทยาลัยแล้ว **เกิดพลังการต่อสู้อย่างเข้มข้น กล่าวต่อสู้**
 ไปใช้ชีวิตในชนบท เพราะเขาเห็นว่า **กล่าวเอาชนะ ซึ่งพร้อมที่โค่นล้มพวก**
 “ดูชายคนนั้นซิ เขาไม่ได้เป็นบัณฑิต **เศษเดนของสังคมเหล่านั้นให้หมดไป**
 แต่เขาก็มีความพากเพียร ทำนาเพื่อเลี้ยง **ในเรื่องนักอุดมคติจะไปทางไหน**
 ครอบครัว หากทุกคนเป็นบัณฑิตกันหมด **(พ.ศ. 2511) กล่าวถึงนักศึกษาที่รู้สึก**
 เราคงจะ ไม่มีข้าวกินถ้าไม่มีคนทำนา **แยกตัวกับการศึกษา และเลือกทางออก**
 คนที่เรียนจบมหาวิทยาลัยจะมีใครบ้าง **ด้วยการออกจากสถานศึกษาเช่นเดียวกัน**
 ใหม่ที่จะทุนลำบากไปหางาน ทุกคนต่าง **แต่ตัวละครมีลักษณะแตกต่างไปจาก**
 ก็อยากนั่งทำงานในสำนักงานกันทั้งนั้น **เรื่องอื่น ๆ ที่เลือกทางออกเช่นนี้ กล่าว**
 มหาวิทยาลัยบ้านเราสร้างทัศนคติผิด ๆ **คือ เขาลาออกมาจากสถานศึกษา โดยที่**
 ให้กับนักศึกษามาตลอด” และ “ชีวิตใน **เขาก็ไม่มีเป้าหมายแน่ชัดว่าเขาจะทำอะไร**

ในฐานะที่เป็นมนุษย์ มีเพื่อนมนุษย์
 มีสังคม และมีภรรยากับลูกอีก 1 คน
 เมื่อเขาไม่มีทางปฏิบัติอันแจ่มชัดที่จะ
 ดำเนินชีวิตให้มีสาระอยู่ในสังคม ใน
 ที่สุดภรรยาของเขาหนีไป ทิ้งให้เขาอยู่
 กับลูก เขาบอกกับพระภิกษุองค์หนึ่งว่า
 “กระผมจะไปไหนดีเล่า” ซึ่งผู้เขียนคง
 ต้องการแสดงให้เห็นว่า นักศึกษาเลือก
 วิธีการแก้ปัญหา ด้วยการเลิกเรียนหนังสือ
 โดยไม่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนว่าจะทำ
 อย่างไรต่อไป ก็มีแต่จะต้องออกมาพบ
 ปัญหาภายนอกที่รุนแรงยิ่งกว่า

ตัวละครบางเรื่องหาทางออกด้วย
 การกระทำกิจกรรมพิเศษเกี่ยวกับสังคม
 เป็นการชดเชยความรู้สึกของตนเอง
 กล่าวคือเขายังคงเรียนหนังสืออยู่ แต่
 ได้เลือกที่จะปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นไปตาม
 เจตน์จำนงของเขาโดยเขาให้น้ำหนักกับ
 กิจกรรมมากกว่าการเรียน เช่นเรื่อง
โลกกว้างได้กระดองเต่า (พ.ศ. 2517)
 เล่าถึงนักศึกษาคณะหนึ่งที่รู้สึกแยกตัว
 กับการศึกษา เขาเลือกทางออกด้วย
 การทำกิจกรรมทางสังคมเพื่อชดเชย
 ความรู้สึกของเขาที่เสียไป ดังที่ตอน
 หนึ่งเขาทนไม่ได้กับการที่ได้ยินนักศึกษา
 พุดคุยกันแต่เรื่องเห็นแก่ตัว “ความรู้สึก
 นั้น ๆ ฉันรู้ว่าควรต้องอยู่ห่างไกลที่สุดตัว
 ให้มากที่สุด เพราะความเกลียดกำลัง
 เดือดพล่าน เกลียดถึงขนาดแม้แต่ลมที่
 โขยผ่านมาสัมผัส.....ครั้งนี้นักตัดสินใจ
 ผละวังหนีพวกผี ๆ สู้ห้องกิจกรรม” และ
 ในเรื่อง**กลิ่นความเจ็บปวด** (พ.ศ. 2519)
 นักศึกษาหญิงผู้หนึ่งก็เลือกที่จะกระทำ
 กิจกรรมทางสังคม แม้ว่าเธอเลือกที่จะ

กระทำได้กล่าวจะทำให้เธอเข้าใจกับคนรักของเธอ เพราะคนรักของเธอเห็นว่า “จะไปทำกิจกรรมกับพวกนั้นทำไม พวกนั้นเป็นพวกที่มีความคิดอันตราย” แต่เธอก็ยอมขัดแย้งกับคนรักแม้ว่าการกระทำเช่นนี้จะนำไปสู่การตัดสินใจสัมพันธ์กันโดยสิ้นเชิงก็ตาม

ตัวละครในบางเรื่องก็เลือกทางออกด้วยการไม่ให้ความสำคัญกับการเรียนการสอนในห้องเรียนและกิจกรรมของนักศึกษาโดยทั่วไป แต่หันมาศึกษาด้วยตนเองโดยการอ่านหนังสือ เช่น เรื่องนิยายของชาวมหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2510) กล่าวถึงนักศึกษาคนหนึ่งที่อยู่ลึกแยกตัวกับการศึกษา เขาหาทางออกด้วยการอ่านหนังสือ เพราะเขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ให้สาระ ให้สัจจะกับเขาได้ ดังที่เขาบอกว่า “หลายครั้งแล้วที่ฉันอยากจะเดินออกจากกำแพงนี้ โดยไม่กลับมาอีกเลย แต่หนังสือเหล่านั้นก็หยุดฉันไว้

.....ฉันรู้ว่า กำแพงที่นั่นมันรัยลอมไว้ ทั้งสี่ด้าน ทั้งสูงใหญ่และน่าเกลียด แต่ฉันก็จะทำเป็นมองไม่เห็น อย่างน้อยก็ช่วงระยะหนึ่ง ฉันเชื่อว่าสักวันฉันคงมีโอกาสได้ออกไปอย่างมีอะไรติดตัวไปพอสมควร และเข้มแข็งพอที่จะเดินไปในทิศทางที่ต้องการได้ โดยไม่อ่อนข้อล้มลงมาง่ายจนเกินไป”

จะเห็นได้ว่าทางออกที่เรื่องสั้นเสนอนั้นมีสองระดับคือ ระดับที่ปฏิบัติได้จริง กับระดับที่ค่อนข้างเป็นอุดมคติ ระดับที่ปฏิบัติได้จริง เช่น การทำกิจกรรมทางสังคม การให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ส่วนที่แสดงถึงอุดมคติ ได้แก่ การเลิกเรียนแล้วออกไปใช้ชีวิตในชนบท ซึ่งในความเป็นจริงคงจะมีคนทำเช่นนั้นน้อยมาก แต่การเสนอทางออกเช่นนี้ก็ช่วยดอกย้ำถึงความคับข้องใจ และเพิ่มน้ำหนักของการวิพากษ์วิจารณ์ให้เข้มข้นขึ้น ว่า

การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นอยู่ในสภาพที่ไร้ความหมายจริง ๆ

การที่จะให้คุณค่ากับข้อวิจารณ์ทั้งหมดนี้อย่างไร เพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความคิดที่ว่า เราเชื่อว่ามีมนุษย์เป็นผู้ต้องการเสรีภาพ มีอำนาจ การสร้างสรรค์ และสามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างไม่หยุดยั้ง หรือเชื่อว่ามีมนุษย์มีคุณค่าเพียงเป็นเครื่องมือบางอย่างเพื่อไปสู่เป้าหมายต่าง ๆ ถ้าเราเชื่ออย่างแรกเราก็จะต้องให้คุณค่ากับข้อวิจารณ์นั้นมาก และช่วยหาทางแก้ปัญหาเพื่อให้ผู้เรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยอย่างมีความหมาย มีคุณค่าและศักดิ์ศรี รวมทั้งหาทางให้มหาวิทยาลัยมีความหมายต่อสังคมโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง แต่ถ้าเราเชื่ออย่างหลัง เราก็คงไม่ต้องทำอะไรมาก เพราะมหาวิทยาลัยในปัจจุบันก็ดำเนินงานไปตามความเชื่อนี้ อยู่แล้ว

เรื่องสั้นที่ใช้วิเคราะห์

ชื่อเรื่อง	ผู้เขียน	ปีที่พิมพ์ครั้งแรก
1. รั้วสี	อนุช อภาภิรม	2508
2. แรมกลับบ้าน	ร. บุษยาภรณ์	2508
3. ก่อง ดอนตะโก	พงษ์ศักดิ์ พัยคน์	2509
4. ความไม่แน่ใจ	ขิด ลว่าญ	2509
5. นักอุดมคติจะไปทางไหน	พิชญ์ สุภ.	2511
6. ฉันกับคนคนนั้น	สุทธิชัย หยุ่น	2511
7. บันทึกแห่งความว่างเปล่า	โกมล คีมทอง	2511
8. ฉันและเขา	สุชาติ สวัสดิ์ศรี	2512
9. ที่นี้ไม่มีอะไร	นันท บานร่า	2512
10. นิยายของชาวมหาวิทยาลัย	วิทยากร เชียงกุล	2512
11. หลังขอบคันนา	นิงยา	2512
12. หลงทาง	ดวงมน ปรูปุณณะ	2512
13. เหมือนอย่างไม่เคย	วิทยากร เชียงกุล	2512
14. บนเส้นทางสายใหม่	มนเทียร รัตนานนท์	2513
15. ถึงก็ช่างไม่ถึงก็ช่าง	ณรงฤทธิ์ ศรีรัตนโภาส	2513
16. ไปตายที่นั่น	เทือง สกุลดี	2514
17. ทางแยก	เสนอ สามัญบุตร	2515
18. ฝันแล้ง	พิชญ์ สุภ.	2516
19. โลกกว้างได้กระดองเต่า	มานพ ถนอมศรี	2517
20. ถนนสายที่ตรงไปข้างหน้า	สันติ รักประชา	2517
21. สังเวชนียสถาน	จිරินทร์ พิศรปริษา	2517